

MAGDALENA LUBIŃSKA-BOGACKA¹, JOLANTA URBANEK²

Współczesne problemy społeczno-edukacyjne Romów w Krakowie³

Słowa kluczowe:

edukacja, margines społeczny, bezrobocie, stowarzyszenia, Romowie, programy rządowe, kultura, mniejszości etniczne

Streszczenie

W Polsce mniejszości narodowe i etniczne stanowią ok. 3,60% społeczeństwa. Oficjalnie w naszym kraju zamieszkuje dziewięć mniejszości narodowych i cztery mniejszości etniczne, między innymi Romowie, którzy są równocześnie obywatelami polskimi. Na tle innych mniejszości cechuje ich wyraźna odrębność kulturowa oraz fizyczna. Romowie należą więc do mniejszości widzialnych, dostrzegalnych. W Polsce mieszka obecnie około 20 000 osób należących do romskiej mniejszości etnicznej. Sytuacja Romów jest zróżnicowana – od bardzo dobrej do niezwykle dramatycznej. Dotyczy to przede wszystkim standardów mieszkań, warunków życia, stanu zdrowotnego i edukacji. Zmiany ustrojowe i gospodarcze z początku lat 90. nie sprzyjały poprawie sytuacji społeczno-ekonomicznej społeczności romskiej w Polsce. Problemy te pogłębiały się ze względu na bardzo niski poziom wykształcenia polskich Romów, a co z tym się wiąże brak kwalifikacji zawodowych. Te czynniki zdecydowały, że Romowie nie są w stanie konkurować na rynku pracy i często pozostają na marginesie społeczeństwa. W latach 2004–2013 prowadzony jest rządowy „Program na rzecz społeczności romskiej w Polsce”. W jego zakres wchodzi między innymi sprawy: edukacji, walki z bezrobociem, zdrowia, sytuacji bytowej i propagowania kultury romskiej.

Social and educational problems of the Romani in Krakow

Key words:

education, margin of the society, unemployment, associations, the Romani, governmental programmes, culture, ethnic minorities

¹ Doktor, Uniwersytet Pedagogiczny im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie.

² Doktor, Uniwersytet Pedagogiczny im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie.

³ Artykuł jest wycinkiem z efektów badań statutowych *Aktywizacja jako czynnik (re-)integracji społecznej grup defaworyzowanych i marginalizowanych* prowadzonych przez Katedrę Pedagogiki Społecznej i Andragogiki w Instytucie Nauk o Wychowaniu Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie.

Abstract

About 3,60% of the society in Poland are national and ethnic minorities. In Poland nine national and four ethnic minorities are officially recorded. The Romani are regarded an ethnic minority being Polish citizens as well. In comparison to other minorities their culture and physical appearance are significantly distinct. The Romani are a conspicuous and easily noticed minority. About 20 000 people belonging to the Romani ethnic minority live in Poland nowadays. Their life situation varies considerably – from a very good one to a dramatic one. It primarily relates to the standard of abode, living conditions, state of health and education. Economic and political changes at the beginning of the nineties did not contribute to improvement of the situation of the Romani in Poland. These problems grew due to lack of education of the Polish Romani and thus lack of professional qualifications. These are the reasons why the Romani cannot compete on the labour market are often pushed to the margin of society in the years 2004–2013 a governmental programme for Romani society has been started. Its objects are among others: education, unemployment, health, life situation, and promotion of Romani culture. The article presents research relating mainly to educational and social problems. The authors presented reports on research relating to the activity of Romani associations and organizations in Krakow.

Wprowadzenie

Społeczność romska wschodniej i centralnej Europy była jedną z przegranych grup przemian społeczno-ekonomicznych po 1989 r. Doświadczyla ona mocniej niż pozostała część społeczeństwa problemów związanych z postępującym ubożeniem, brakiem opieki medycznej i edukacji, wykluczeniem z rynku pracy. Programy rządowe rzadko kiedy zakładały pomoc Romom, których sytuacja ulegała systematycznemu pogorszeniu. W związku z tym migracje stały się coraz częstszym sposobem na poprawę sytuacji społeczno-ekonomicznej Romów [Karats 1998, s. 10–11]. Po roku 1990 dziesiątki tysięcy Romów opuściło państwa Europy Wschodniej, zwłaszcza Bułgarię i Rumunię oraz kraje byłej Jugosławii. Głównym kierunkiem migracji społeczności romskiej stały się Polska i była Czechosłowacja, które często stanowiły tylko „przystanki” w drodze do państw Europy Zachodniej, gdzie Cyganie starali się o azyl. Według szacunków Zoltana Barany’ego [*Raport dotyczący mniejszości* 2011, s. 20] do Niemiec przybyło w 1992 r. około 450 tys. Romów. Również Szwecja, Wielka Brytania, Irlandia stały się państwami docelowymi migracji społeczności romskiej. Duża część Romów wyemigrowała do USA oraz Kanady, która postrzegana była jako państwo wyjątkowo przyjaźnie nastawione do uchodźców. Romowie emigrowali też do Francji i Anglii.

Wielka emigracja trwała do 2000 r., kiedy niektóre kraje, między innymi Wielka Brytania (borykająca się od kilku lat z migracją Romów z Polski, Słowacji, Czech, Bułgarii i Rumunii), zdecydowały się na wypłacanie Romom, różnym organizacjom romskim pieniędzy na pomoc dla nich w miejscu dotychczasowe-

go zamieszkania. Jednak wielu Romów z Polski nadal wyjeżdża. Sprzyja temu ubóstwo, w którym żyją w Polsce, brak przywiązania do rzeczy i miejsca, brak pracy i perspektyw na lepsze życie w kraju. Migracje Romów ułatwia także fakt, że często nie identyfikują się oni z narodem, w ramach którego funkcjonują, lecz ze strukturami własnymi, do jakich przynależą.

Chociaż sytuację Romów w Polsce, z populacją około 20–60 tys. osób⁴, trudno porównać do sytuacji w takich krajach, jak Rumunia (1,2–2,5 mln) czy Bułgaria (ok. 300–800 tys.), a nawet Czechy (150–300 tys.) czy Włochy (120–160 tys.), ich problemy są podobne. Praktycznie w każdej dziedzinie życia Romowie są społecznością wykluczoną i dyskryminowaną.

Założenia metodologiczne badań własnych

Badania dotyczyły sytuacji socjalno-bytowej oraz kulturalno-edukacyjnej mniejszości etnicznej na terenie Krakowa. Zasadniczym ich celem była diagnoza życia Romów krakowskich, ich działalności w życiu społecznym i kulturalnym.

Przytoczone badania dotyczyły głównie osób dorosłych, ich działalności w życiu publicznym. Przede wszystkim chodziło o ukazanie różnorodnej sytuacji socjalno-bytowej Romów, mieszkających w Krakowie, a także poszukiwano odpowiedzi, jak funkcjonuje pomoc dla Romów organizowana na szczeblu państwowym i samorządowym? W celu odpowiedzi na przedstawione pytania posłużono się metodą monografii pedagogicznej, której przedmiotem badań są instytucje oraz zjawiska społeczne [Pilch, Bauman 2002, s. 43–45]. Wykorzystane techniki to: analiza dokumentów, obserwacja uczestnicząca, wywiad i ankieta. Informacje dotyczące Romów w Krakowie, wszelkie dane statystyczne, dokumenty, materiały zostały udostępnione autorkom w Biurze Wojewody Małopolskiego przez pełnomocnika do spraw mniejszości narodowych i etnicznych. Wywiady zostały przeprowadzone z pełnomocnikiem wojewody – Elżbietą Mirgą-Wójtowicz – i Jolantą Nawalany⁵ (osobą zastępującą pełnomocnika). Aby dotrzeć jednak do poszczególnych osób, autorki posłużyły się także metodą etnograficzną, która zakłada: skupienie uwagi na małych, względnie homogenicznych oraz izolowanych grupach, w których ze względu na naturalne społeczno-kulturowe granice dominują interakcje typu „twarzą w twarz”; długotrwałe i wielokrotne przebywanie badacza w miejscu badania; stosowanie obserwacji uczestniczącej jako podstawowej strategii zbierania danych, która uzupełniana jest różnorodnymi technikami pomocniczymi; tworzenie bazy danych składającej się przede

⁴ Wyniki NSP 2011 podają liczbę 16 tys. osób z identyfikacją romską (przyp. red. nauk.).

⁵ Autorki dysponują zgodą respondentek na upublicznienie ich nazwisk.

wszystkim z notatek sporządzonych w terenie; skoncentrowanie uwagi na opisie i przybliżeniu kultury, sposobu życia oraz struktury społecznej badanej zbiorowości [Kawecki 1994, s. 7].

Sytuacja społeczno-ekonomiczna Romów w Polsce

Należy przedstawić sytuację Romów w Polsce, aby odnieść się do ich sytuacji w Krakowie. Mniejszość romska jest specyficzną grupą, jednak problemy związane z integracją i poszanowaniem fundamentalnych praw człowieka dotyczą wielu grup mniejszościowych. Jedyne, co wyróżnia tę grupę spośród innych, to fakt, iż żyją w małych grupach, rozproszeni po całej Polsce. Ich sytuacja socjalno-bytowa i edukacyjna jest zróżnicowana – od bardzo dobrej do bardzo złej. Dotyczy to przede wszystkim standardu mieszkań, warunków życia, stanu zdrowia i edukacji. Obecnie możemy wyróżnić na terenie Polski cztery główne romskie grupy etniczne. K. Bryczkowska-Kiraga w swoich badaniach na temat sytuacji grup romskich w Polsce podaje, że pierwsza grupa to **Polska Roma**, których przodkowie między XVI a XVIII w. uciekali do Polski przed prześladowaniami w państwach niemieckich. Ślady tej „niemieckiej” migracji można odnaleźć w licznych niemieckich zapożyczeniach obecnych w dialekcie Polska Roma. Najczęściej noszą polskie nazwiska: Paczkowski, Majewski, Wiśniewski, Kamiński, Głowacki, Krzyżanowski. Jest to grupa romska restrykcyjnie przestrzegająca kodeksu postępowania „Romanipen”, mocno przywiązana do tradycji i zwyczajów kultywowanych od czasów wędrowek taborami. Z jednej strony pozwala to na utrzymanie tożsamości, z drugiej zachowawcza postawa nie sprzyja poprawie sytuacji edukacyjnej i społecznej tej grupy. Następną grupą to **Romowie Karpaccy** (nazywani także Romami górskimi, Bergitka Roma). Przybywali oni do Polski od XV w., wędrując wzdłuż łuku karpackiego z Wołoszczyzny, Węgier, Słowacji. Ich nazwiska są polsko-góralskie: Gil, Oraczko, Pompa, Kacica, Siwak, oraz pochodzenia węgierskiego – Gabor, Mirga, Ciureja. Trzecią grupę stanowią **Kelderasze (Kelderi, Kalderasza, Kotlarze)**, którzy od lat 60. XIX w. napływali na ziemię polskie z terenów dzisiejszej Rumunii. Główną profesją Kelderaszy było kotlarstwo. Czwarta grupa to **Lowarzy (Lovara, Łowaria)**, którzy pojawili się w Polsce razem z Kelderaszami, migrując z terenów dzisiejszej Rumunii i Węgier. Zajmowali się handlem końmi i tekstyliami. Romowie należący do „starszych” grup Polska Roma i Romów Karpackich, zarówno Kelderaszy, jak i Lowarów nazywają Austriakami [Bryczkowska-Kiraga 2007, s. 100–101].

Ogromne znaczenie dla historii oraz kultury romskiej miały posunięcia prawne, które doprowadziły do przymusowego osiedlenia Romów w latach 50. i 60. XX w. [Nowicka 1999]. Innym dotkliwym problemem jest bardzo niski poziom

oświaty, wynikający z małego uczestnictwa Romów w systemie edukacji. Niewątpliwie jest to czynnik spychający tę grupę na margines społeczny.

Program na rzecz społeczności romskiej

Od roku 2001 w Polsce systematycznie realizowana jest spójna strategia na rzecz Romów. Początkowo był to „Pilotażowy program rządowy na rzecz społeczności romskiej w województwie małopolskim na lata 2001–2003”, a następnie przekształcił się w ogólnopolski „Program na rzecz społeczności romskiej w Polsce”, zaplanowany na lata 2004–2013. Mimo że ostatni raport Biura Instytucji Demokratycznych i Praw Człowieka (ODHiR) na temat implementacji zobowiązań państw członkowskich Organizacji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie (OBWE) na rzecz integracji Romów stawia Polskę w rządzie krajów ocenionych pozytywnie, ciągle pozostaje wiele do zrobienia.

Zgodnie z przyjętymi przez Radę Ministrów w dniu 29 listopada 2006 r. Narodowymi Strategicznymi Ramami Odniesienia (NSRO) całość inwencji Europejskiego Funduszu Społecznego w Polsce w latach 2007–2013 została ujęta w ramach Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki (POKL). Zadania na poziomie centralnym i regionalnym będzie się realizowało równolegle. Główne zadania to:

- zatrudnienie;
- edukacja;
- integracja społeczna;
- aktywizacja społeczno-zawodowa społeczności romskiej;
- poprawa sytuacji bytowej, zdrowia;
- poprawa bezpieczeństwa i przeciwdziałanie przestępczości popełnianej na tle etnicznym i kulturowym;
- zachowanie romskiej tożsamości oraz wiedzy na temat społeczności romskiej.

Program na rzecz społeczności romskiej wdrażany w Polsce jest zaplanowany do 2013 r. Celem programu jest wyrównanie szans Romów. Obecnie istnieje dodatkowe wsparcie w założeniach Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki, w ramach którego funkcjonuje tzw. „komponent romski”. Program jest nastawiony na rozwiązanie najtrudniejszego w tym momencie problemu, jakim jest bezrobocie. Prawie stu procentowe bezrobocie wśród Romów powoduje, że są oni wykluczeni społecznie. Oczywiście składają się na to także czynniki, takie jak: niski poziom edukacji, zła sytuacja bytowa czy problemy zdrowotne. W wyniku realizacji rządowego „Programu na rzecz społeczności romskiej w Polsce” znacznie poprawia się przede wszystkim sytuacja Romów w dziedzinie edukacji, natomiast najmniejsze postępy zanotowano w sferze pracy. W Polsce od 1999 r. monitoruje się sytuację Romów na rynku pracy, która pomimo podjętych działań pogorszyła się

w ostatnich dziesięciu latach. Badania wykazują, że 80–90% Romów jest wykluczonych z rynku pracy. Badacze uważają, że zasadniczą przyczyną tego stanu rzeczy jest niski poziom wykształcenia członków tej grupy. Wśród Romów dominuje wykształcenie podstawowe i podstawowe niepełne, które ma 56% populacji. Co trzeci Rom nie ma ukończonej szkoły podstawowej. Jednak wykształcenie wyższe zdobyło 8% Romów żyjących w Polsce. Zaledwie 2,5% badanych Romów zadeklarowało chęć uczestnictwa w kursach. Jeżeli prześledzimy jednak wyniki badań, to wywnioskujemy, że pozycja społeczno-ekonomiczna Romów nigdy nie zależała od poziomu wykształcenia. Romowie dawali sobie radę na rynku pracy, ponieważ zapewniali pewne nisze (np. kowalstwo), w których formalne wykształcenie nie było potrzebne.

Powstanie „Programu na rzecz społeczności romskiej w Polsce” zostało poprzedzone szerokim dialogiem administracji rządowej ze społecznością romską, z liderami oraz aktywistami. Na poziomie krajowym przy Ministerstwie Spraw Wewnętrznych i Administracji działa Komisja Wspólna Rządu i Mniejszości Narodowych i Etnicznych, w ramach której został powołany zespół ds. romskich. W komisji zasiada dwóch przedstawicieli romskich. Beneficjentami, jak i projektodawcami uczestniczącymi w tych programach są jednostki samorządu terytorialnego (społeczności lokalne, których członkami są Romowie) oraz stale wzrastająca liczba stowarzyszeń romskich pracujących na rzecz swoich społeczności (obecnie w Polsce jest zarejestrowanych ponad pięćdziesiąt takich organizacji).

W Polsce cały czas podejmuje się działania oraz tworzy całościową strategię na rzecz poprawy funkcjonowania społeczności romskiej. Wsparcie uzyskują inicjatywy ciekawe, dotyczące kultury, edukacji, integracji, a także aktywizacji zawodowej i społecznej jednostek romskich [Paszko 2011].

Problemy socjalno-bytowe Romów krakowskich

Sytuacja socjalno-bytowa Romów w Krakowie, podobnie jak w całej Polsce, jest zróżnicowana. Jednak większość Romów żyje w bardzo trudnej sytuacji bytowej. Często zdarza się, że ich warunki mieszkaniowe nie odpowiadają żadnym standardom. Zły jest stan techniczny lokali, brak bieżącej wody, sanitariatów, nierzadko występuje przeludnienie. Często czynsze i opłaty nie są regulowane przez rodziny romskie ze względu na brak stałego źródła utrzymania. Pomieszczenia, w których mieszkają rodziny romskie, bardzo często wymagają natychmiastowych remontów. Zadłużone rodziny romskie nie mogą się starać o dodatki mieszkaniowe. Romowie nie mają żadnych dochodów z działalności zawodowej, a jedynie mają prawo do zasiłków socjalnych, które są niewystarczające i dlatego żyją na

granicy ubóstwa, co jest między innymi przyczyną zachorowań na wiele chorób np. gruźlicę. Poniżej zacytowano wypowiedzi z wywiadu, który został przeprowadzony z przedstawicielką romskiej rodziny na temat ich sytuacji bytowej.

– *A jak ma się żyć? Nie widzi pani jak żyjemy? Wstyd i hańba, proszę pani. Aż serce się kraje, że nikt się nami nie interesuje. Nie mamy pracy, często brakuje na jedzenie, nie mówiąc już o innych rzeczach. Jesteśmy spychani na ubocze i mieszkamy w beznadziejnych warunkach. Przedtem mieszkaliśmy dobrze, ale nas stamtąd wygonili, przepędzili jak bydło jakieś. Niby ludzie się skarżyli, że kradniemy i że brudni jesteśmy. A to nieprawda. Bo to, że nie mamy pieniędzy na wszystko, to nie znaczy, że brudni chodzimy czy cuchnie od nas. O dzieci dbamy, tak jak możemy. A ludzie myślą, że jak pracy nie ma, to tylko kraść można. Dostajemy pieniądze z opieki społecznej, mało, ale jakoś musimy dawać radę. Ale ciężko jest naprawdę, nikt się z nami nie liczy, nikt do pracy wziąć nie chce. Pojechalibyśmy za granicę, ale dzieci dużo, więc nas nie stać i musimy tutaj tak żyć.*

Sytuacja materialna również jest zła. Badane rodziny narzekają na brak pracy i pieniędzy, co nieodłącznie wiąże się z niskim standardem:

– *Co tu dużo mówić, żyjemy biednie. Dostajemy zasiłki z pomocy społecznej, ja czasem pracuję dorywczo, nie stać nas na większość rzeczy. Ludzie czasem nam pomagają, przynoszą ciuchy i zabawki dla dzieci. Romowie bardzo pomagają sobie nawzajem. Niektórzy pojechali za granicę i jak tylko przyjadą, też zawsze coś pomogą. Ale ogólnie jest ciężko. Gdyby była praca, to byłoby dużo lepiej. Oj, proszę pani, bardzo ciężko znaleźć pracę. Nikt nie chce nas zatrudnić. Czasami jacyś dobrzy ludzie pozwolą popracować w ogrodzie czy np. pomóc w budowie. Płacą dobrze, ale to tylko czasami zdarzają się takie fuchy. Ci ludzie znają nas, dlatego nam proponują, a my chętnie idziemy, bo każdy grosz się liczy. Można za te pieniądze nakupować dzieciakom słodyczy i zostanie jeszcze na coś innego. My też nie mamy wykształcenia i to jest problem, ale czasami przecież nie trzeba być bardzo wykształconym, żeby pracować choć na budowie. Brakuje też, myślę, zaufania do nas i chęci, żeby pracować z nami.*

W związku z tym, że Romowie nie mają pracy, stają się ciągłymi beneficjentami pomocy społecznej. Romowie zgłaszający się po pomoc do Miejskiego Ośrodka Pomocy Społecznej otrzymują takie same formy pomocy jak Polacy, tj.: zasiłek stały, okresowy zasiłek celowy i specjalny zasiłek celowy, posiłek, pomoc w uzyskaniu zatrudnienia, pomoc na zagospodarowanie w formie rzeczowej dla osób usamodzielnionych oraz obiady i wyprawki dla dzieci. Zadania pomocowe w dziedzinie sytuacji bytowej obejmują między innymi: pomoc pieniężną na potrzeby mieszkaniowe, związane z poprawą stanu higieny, budownictwo mieszkaniowe i socjalne.

Dodatkowo rodziny romskie objęte są pomocą ze specjalnie utworzonych funduszy wypłacanych przez Urząd Miasta w Krakowie.

Szeroko pojęty problem oświaty i programy wspomagające środowiska romskie w Krakowie

Przyczyną większości problemów społeczności romskiej jest niski poziom wykształcenia, wynikający z faktu, że rodzice nie doceniają roli edukacji w późniejszym życiu swoich dzieci. Mali Romowie napotykają na bariery adaptacyjne spowodowane odmiennością kulturową oraz ubóstwem, przejawiającym się brakiem pomocy szkolnych, niedożywieniem, a także gorszym od innych dzieci ubraniem. Na trudności adaptacyjne wpływa także niski status społeczny i ekonomiczny rodziców, którzy nie są w stanie udzielić pomocy przy odrabianiu lekcji swoim dzieciom. W rodzinach romskich dziedziczone są wzorce rodziców, którzy nie mają stałej pracy ze względu na niskie kwalifikacje. W rodzinach panuje także pasywność w rozwiązywaniu problemów życiowych. Rodzice, a później dzieci mają postawę roszczeniową i przekonanie, że bez nauki zawodu oraz zmiany lub podnoszenia kwalifikacji można swobodnie funkcjonować w dorosłym życiu.

Mniejszość romska zamieszkująca na terenie Małopolski, w tym także w Krakowie, jest bardzo zróżnicowana. Wśród jej przedstawicieli można znaleźć ludzi sukcesu, którzy dzięki ciężkiej pracy zdobyli wykształcenie i pełnią ważne funkcje, jak np. Andrzej Mirga – główny doradca ds. Romów i Sinti przy OBWE, szef Punktu Kontaktowego ds. Romów i Sinti ODHiR. Sprawami mniejszości romskiej w Małopolsce zajmuje się pełnomocnik wojewody do spraw mniejszości narodowych i etnicznych – Elżbieta Mirga-Wójtowicz. Jest to osoba, która koordynuje działania pomocowe, ale także działania wspierające tożsamość kulturową mniejszości romskiej. Głównym priorytetem działań w stosunku do Romów w Krakowie i w całej Małopolsce stała się edukacja (tutaj będą opisane tylko działania dotyczące osób dorosłych). W Krakowie, na Uniwersytecie Pedagogicznym prowadzone są studia romologiczne. Dają one możliwość zdobycia wiedzy o kulturze, tradycjach i języku Romów. Dodatkowo można dowiedzieć się, jak obecnie wygląda sytuacja Romów w Polsce i na świecie, zapoznać się z ich problemami, z inicjatywami mającymi na celu poprawę sytuacji oraz wizerunku tej mniejszości. Studia są przewidziane dla wszystkich zainteresowanych osób. W Krakowie prowadzi się także kursy nauki języka romskiego, co stanowi jednak trudne działanie. Jest to spowodowane nieakceptowaniem przez samych Romów konieczności jego nauczania oraz brakiem wspólnego, skodyfikowanego języka, a co z tym się wiąże – niedoborem filologów języka romskiego. Są jednak podejmowane w tym kierunku działania, prowadzone głównie przez grupę **Bergitka Roma**, która wydaje elementarze, rozmówki, słowniki, książki w języku romskim. W Krakowie silnie działa romski ruch artystyczny. Stowarzyszenie artystów romskich organizuje już od kilku lat cykliczne, coroczne wystawy plastyczne, wydawane są albumy z reprodukcjami dzieł. W Krakowie w niektórych szkołach zatrudnieni są

nauczyciele romscy jako nauczyciele samodzielni, jak również jako nauczyciele wspomagający. Są to osoby dobrze wykształcone, znające metodykę pracy w grupach zróżnicowanych kulturowo, prowadzą też zajęcia wyrównawcze. Inną formą pomocy, która cieszy się w Krakowie uznaniem ze strony środowiska romskiego, są asystenci edukacji romskiej. Osoby te nie muszą mieć ukończonych studiów, ale powinni władać dobrze językiem polskim i romskim. Są zatrudnieni w świetlicach środowiskowych, centrach kultury romskiej oraz w szkołach, gdzie opiekują się dziećmi romskimi. W Krakowie, w ramach programu dla studentów romskich, funduje się stypendia i rezerwuje miejsca na uczelniach na Węgrzech i w Macedonii, które dają szansę na zdobycie wykształcenia i kwalifikacji oraz rozwój osobisty młodych Romów.

Edukacja oraz kultywowanie kultury to najważniejszy priorytet liderów romskich, jak i strony rządowej. W dziedzinie edukacji preferowane są projekty, których podstawowym celem jest umożliwienie dzieciom romskim i młodzieży prawidłowego dostępu do procesu edukacji. Założeniem programu jest także wspieranie tożsamości etnicznej, kultywowanie romskiej tradycji poprzez taniec, muzykę, przekazywanie wiedzy na temat historii i kultury romskiej.

W Krakowie działają różne stowarzyszenia romskie, które wspierają Romów w integracji ze środowiskiem. Wymienione zostaną tylko te stowarzyszenia, które wspierają dorosłych Romów w dziedzinie edukacyjnej i kulturalnej. Należą do nich:

1. **Stowarzyszenie Kulturalno-Społeczne Romów** (Centrum Kultury Romów w Polsce), które w latach 2010–2011 uczestniczyło w następujących projektach finansowanych przez różne instytucje:
 - Tradycja i kultura romska na forum jednostek edukacyjnych,
 - Nabywanie pracy asystenta edukacji romskiej (szkolenia i warsztaty),
 - Krzewienie kultury fizycznej wśród dzieci i młodzieży romskiej,
 - Organizacja wypoczynku letniego,
 - Nasza muzyka to nasza tożsamość.
2. **Centrum Aktywizacji Zawodowej Romów (CAZR)**, które realizowało programy:
 - Angielski dla dorosłych – wymogiem cywilizacyjnym,
 - Angielski i komputer – ponadczasowa inwestycja w człowieka.
3. **Romskie Stowarzyszenie Oświatowe (RSO) w Krakowie „Harangos”**, które organizuje co roku warsztaty plastyczne, artystyczne dla osób dorosłych (dla Romów z wykształceniem artystycznym). RSO bierze także udział w takich projektach jak:
 - Roma – Art – Dialog,
 - Wycieczka po wspomnieniu,
 - Tożsamość romska w sztuce – warsztaty artystyczne dla dzieci romskich z Polski i Słowacji prowadzone przez romskich instruktorów,

- Wakacyjna romska szkoła letnia,
 - „Romskie Talenty” – albumy fotograficzne,
 - Romski Dom Kultury – Amaro Kher,
 - Felizmente los Gitanos – szczęśliwi Cyganie.
4. **Stowarzyszenie „Mocni Razem”**, które organizuje:
 - doskonalenie zawodowe w celu zdobycia prawa jazdy przez Romów,
 - kursy językowe.
 5. **Stowarzyszenie Kobiet Romskich w Polsce z siedzibą w Krakowie**, które organizuje:
 - kursy językowe,
 - warsztaty edukacyjne o roli kobiety we współczesnym świecie.
 6. **Towarzystwo Krzewienia Kultury i Tradycji Romskiej „Kałe Jakha”** realizuje różne zadania, m.in. takie jak Klub Kreatywnego Twórcy (są to zajęcia informatyczne w pracowni komputerowej), jak również prowadzi:
 - Świetlicę Twórczego Rozwoju dla dzieci i młodzieży,
 - pikniki integracyjne dla artystów,
 - siłownię dla dzieci i młodzieży, ale też dla osób dorosłych,
 - „Śladami muzyki romskiej” – wyjazdy tematyczne.
 7. **Stowarzyszenie Romów w Krakowie** – prowadzi działalność edukacyjno-terapeutyczną na rzecz dzieci i młodzieży romskiej, w której biorą też udział dorośli, taką jak:
 - zajęcia w pracowni komputerowej,
 - zespół kultywujący tradycję romską, znany na całym świecie Bachtale Ciawe,
 - teatr kukielkowy,
 - nauka czytania dla dzieci i dorosłych „Czytam i rozumiem” – nowatorską metodą J. Majchrzak.
 8. Należy wspomnieć, że przy **Stowarzyszeniu Willa Decjusza** organizowane są kilkudniowe szkolenia, warsztaty, seminaria dotyczące edukacji i wychowania dla asystentów oraz nauczycieli romskich ze szkół w Małopolsce, w których uczestniczą nauczyciele z całej Polski (50–60 osób). Każdego roku, w kwietniu, organizowane są konferencje i seminaria na temat *Kultura i tradycja – Romowie w literaturze* (dla 80–100 osób).

Należy podkreślić, że stowarzyszenia, Centrum, świetlice prowadzone są głównie przez Romów. Są to instruktorzy, nauczyciele, artyści, terapeuci, którzy wspierają i pracują na rzecz tej społeczności.

Organizacje romskie są dofinansowywane z funduszy: Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji (MSWiA) – programy na rzecz mniejszości, Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki (POKL), wojewody (z dotacji celowych, z rezerw celowych z budżetu państwa), Urzędu Marszałkowskiego, Urzędu Miasta Krakowa.

W Krakowie w roku 2012, w ramach upowszechniania kultury romskiej i edukacji, planuje się zorganizować: Tydzień Kultury Filmowej dotyczącej Romów, tzw. „Objazdówki z filmem romskim”. W krakowskiej lokalnej telewizji odbywać się mają cykliczne programy poświęcone Romom, odbędzie się dwudniowy Festiwal Kultury Romów, zorganizowane zostaną Pikniki Romskie, z występami artystycznymi i degustacją potraw romskich, Koncert Romów przy współudziale jezuitów poświęcony błogosławionemu Janowi Pawłowi II (dofinansowany przez marszałka województwa małopolskiego).

Jednak, jak wynika z wywiadów z pracownikami Urzędu Wojewódzkiego i Urzędu Pracy, najpilniejszym oraz najważniejszym obok edukacji jest problem bezrobocia Romów. W Krakowie Urząd Pracy organizuje coraz więcej szkoleń dotyczących poradnictwa zawodowego oraz szkoleń podwyższających konkurencyjność na rynku pracy, a także nakierowanych na aktywizację zawodową Romów, zwłaszcza na samozatrudnienie, inspirowanie do czynnego poszukiwania pracy, rozbudzenie motywacji do podnoszenia poziomu wiedzy ogólnej, przygotowanie do pracy w zawodzie poszukiwanym na rynku pracy, jak też wspieranie przedsiębiorstw i inicjatyw romskich.

Podsumowanie

Pomimo poniesienia wielu nakładów w celu zrealizowania programów na rzecz społeczności romskiej i aktywizacji Romów, można sformułować stwierdzenie, że podjęte działania i zainwestowane w nie środki przynoszą niewystarczające rezultaty. Niepokojące pozostaje nadal zjawisko analfabetyzmu wśród dojrzałych i starszych Romów. Wielu z nich do dzisiaj nie przejawia zainteresowania edukacją swoją i swoich dzieci.

Główne problemy społeczności romskiej wiążą się z bardzo niskim poziomem edukacji, złą sytuacją materialną, wysokim wskaźnikiem bezrobocia, niską aktywnością oraz integracją społeczną, problemami zdrowotnymi, a także niewielką i obciążoną stereotypami wiedzą Polaków o społeczności romskiej. Najpoważniejszym problemem jest bardzo niski wskaźnik wykształcenia Romów. Brak wykształcenia generuje wysoki wskaźnik bezrobocia. Niezbędne są więc działania zmierzające do organizacji poradnictwa zawodowego oraz kursów mających na celu podwyższenie konkurencyjności i atrakcyjności na rynku pracy, a także aktywizację zawodową Romów, w tym szczególnie w zakresie samozatrudnienia; istotne jest również inspirowanie Romów do czynnego poszukiwania pracy, motywowanie do podnoszenia poziomu wiedzy ogólnej, przyuczenie do zawodów poszukiwanych na rynku pracy oraz wspieranie przedsiębiorstw i inicjatyw romskich.

Według autorek należy, mimo mało widocznych efektów, nadal inwestować w edukację, w wykształcenie i w kompetencje aktywnych Romów, którzy chcą lub chcieliby pracować na rzecz swoich społeczności.

Podsumowując ten artykuł, trzeba też wspomnieć, że w sektorach rządowych i samorządowych, zajmujących się pomocą dla mniejszości narodowych i grup etnicznych, należałoby doskonalić kadrę w dziedzinie kompetencji wielokulturowości oraz wrażliwości kulturowej, czyli rozumienia człowieka, który myśli i żyje inaczej. Powinno zadbać się o to, aby było więcej różnych konsultacji z mniejszościami, proponowania im pewnych rozwiązań, wsłuchiwanie się w ich propozycje, poznawania często odmiennych od przyjętych w naszej kulturze norm społecznych. Jednak od Romów musi wyjść też aktywność pokazująca, że jest to grupa odpowiedzialna i konsekwentna w dążeniu do obranego przez siebie celu. Obecnie w proces poprawy sytuacji Romów, oprócz działań na szczeblu samorządowym, włącza się Kościół. Jego przedstawiciele traktują społeczność romską po partnersku, rozmawiając o ich zwyczajach, kulturze, przez co zdobywają wzajemne zaufanie.

Należy walczyć z retoryką stygmatyzującą wszystkich Romów, gdyż w ten sposób cała społeczność jest skazana na dyskryminację. Problemy muszą być rozwiązywane zawsze przez dwie strony, które powinny być otwarte. Powinny także być wypracowane i określone wymagania oraz kodeks wspólnych wartości, akceptowanych przez osoby przybywające do danego kraju i osiedlające się w nim. Tylko wzajemne poszanowanie i dostosowanie się do zasad obowiązujących w społeczeństwie większościowym gwarantuje bezkonfliktowe współistnienie. „Zawsze musimy nawzajem poznawać swoje zwyczaje, tradycje i kulturę. Powinniśmy akceptować się w swojej odmienności, postrzegać różnorodność jako wartość, która w procesie poznania wzbogaca zarówno jednostki, jak i całe społeczeństwo” [Paszko 2011, s. 36–44].

Bibliografia

Źródło

Wyniki Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań 2011. Podstawowe informacje o sytuacji demograficzno-społecznej ludności Polski oraz zasobach mieszkaniowych [2012]. Opracowanie przygotowane na Kongres Demograficzny w dniach 22–23 marca 2012. Warszawa: GUS

Opracowania

Bryczkowska-Kiraga K. [2007], *Sytuacja grup romskich w Polsce w kontekście kulturowo-edukacyjnym*. Akademickie Towarzystwo Andragogiczne. „Rocznik Andragogiczny 2006”. Red. nac. J. Pólturzycki. Warszawa–Toruń: ATA; Radom ITE-PIB, s. 99–107

- Karats A. [1998], *Migration among the Roma*. [W:] *Romowie w XXI wieku. Studium polityczne*. Red. A. Mirga, N. Gheorghe. Kraków: TWiAPN Universitas
- Kawecki I. [1994], *Metoda etnograficzna w badaniach edukacyjnych*. Łódź: Państwowa Wyższa Szkoła Sztuk Plastycznych w Łodzi
- Mirga A., Mróz L. [1994], *Cyganie. Odmienność i nietolerancja*. Warszawa: Wydaw. Nauk. PWN; [Katowice]: Górnośląska Macierz Kultury
- Nowicka E. [1999], *Sytuacja Romów w Polsce. U nas dole i niedole*. Kraków: Nomos
- Paszko A. [2011], *Przyszłość Romów w Polsce*. Kraków: Instytut Obywatelski
- Pilch T., Bauman T. [2002], *Zasady badań pedagogicznych. Strategie ilościowe i jakościowe*. Warszawa: Wydaw. Akademickie Żak
- Raport dotyczący mniejszości* [2011]. Red. E. Mirga-Wójtowicz, M. Śliwka. Kraków: Urząd Wojewódzki
- Romowie w Polsce i Europie: historia, prawo, kultura* [2007]. Red. P. Borek. Kraków: Wydaw. Nauk. Uniwersytetu Pedagogicznego